

УДК 007 : 304 : 070

ДІАЛОГІЧНИЙ ЕТОС ЯК МОТИВАЦІЙНИЙ ПРІОРИТЕТ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ

Андрій Мельник

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна, e-mail: journft@franko.lviv.ua*

У статті розглянуто поняття “діалог” та його використання у медійному дискурсі. Закцентовано на хибних розуміннях діалогу і на потребі інтерпретації діалогу як етосу, спрямованого на досягнення порозуміння. Значення діалогу як етосу проілюстровано на прикладі есеїстики російського філолога Сергія Аверинцева.

Ключові слова: діалог, етос, ЗМІ, конфлікт, інфотеймент, Сергій Аверинцев.

Поняття “діалог” сьогодні міцно вкоренилося не лише у сфері академічних гуманітарних наук, а й у медіадискурсі. Досить парадоксально, але без цього слова тепер важко уявити і наукові студії, присвячені творчості письменників та філософів ХХ сторіччя, і... промови політиків. І що цікаво — і у перших, і у других воно позначає приблизно одне й те ж явище — досягнення порозуміння, поєднання культурних практик, усунення дискримінації, узгодження і синтез інтересів. Звичайно, у політиці подибуємо більше спекуляцій: поняття “діалог” часто маскує відсутність результату, зволікання у прийнятті рішень; його застосовують евфемістично, коли прагнуть приховати нерішучість, інертність, а то й просто байдужість. Філологи та культурологи мають справу із фундаментальнішими значеннями концепту, досліджуючи значення словосполук “діалог культури”, “діалог цивілізацій”, “діалог релігій”, “соціокультурний діалог” etc.

Підвищена увага до діалогу цілком вписується в логіку сучасної політики, для якої принаймні на теоретичному рівні більше не є прийнятною знаменита формула Карла фон Клаузевіца про те, що війна є продовженням політичної діяльності іншими засобами. Тому модель конфлікту, чинність якої в міжнародних відносинах упродовж століть лише зрідка ставилась під сумнів поодинокими реляціями про потребу досягнення вічного миру, багатьом видається малоприсадною для сучасних міжнародних відносин. Імперативом діалогу керується Організація Об'єднаних Націй, яка 2001 рік проголосила Роком діалогу між цивілізаціями [11]. Цей символічний крок мав позначити точку відліку нового тисячоліття і окреслити моральний закон для майбутнього.

Ясна річ, в умовах тотальної медіатизації усіх сфер життя основна роль у поширенні ідеї діалогу переходить від інституцій до медій. Іншими словами, саме від діяльності ЗМІ залежить рецепція діалогічного етосу в суспільній сві-

домості і у конкретних вчинках людей. Тому далі ми спробуємо простежити долю діалогу (беручи до уваги полісемантичність поняття), його шанс на адекватне відтворення у дискурсі ЗМІ.

Якщо уважніше поглянути на газетні тексти, то побачимо, що цей концепт застосовують, пишучи про міжнародні відносини (для прикладу, наведемо заголовки із газети “День”: “Білорусь — США: предметний діалог” (2008, Ч. 199), “Осінній діалог у Вашингтоні” — статтю присвячено зустрічі президентів України та США (2006, Ч. 174), “Високоякісний діалог” — матеріал розповідає про саміт “Ялтинської європейської стратегії” (2008, Ч. 122)), про внутрішню політику (“Влада та опозиція: чи можливий діалог?” (2001, Ч. 26)), про сферу культури та естетики (“Поетичний діалог” (2007, Ч. 40), “Діалог із рослинами” (2007, Ч. 181)) тощо.

“Діалогічні” жанри сьогодні посідають беззаперечне перше місце в аудіовізуальних ЗМІ. Щобільше, як зауважив свого часу Умберто Еко [5], під тиском телебачення преса усе частіше вдається до жанру інтерв’ю, намагаючись імітувати розмовність, яка так приваблює глядача запеклих політичних суперечок. Проте це аж ніяк не рятує друковані ЗМІ. Деякі скептично налаштовані щодо майбутнього газет експерти пророкують їм швидке падіння тиражів, а то й повне зникнення [12]. Жанр інтерв’ю також не виграє від такої популярності, адже серйозна розмова потребує глибокої і вдумливої підготовки, на що в умовах надшвидкого темпу роботи просто бракує часу.

Проблема втрати здатності до розмови вважалась актуальною принаймні з часів Платона та його знаменитої критики письма, яке руйнує безпосередність живого спілкування. У XX сторіччі посилились побоювання щодо згубного впливу технології на спілкування. “Спільна мова міжлюдського спілкування усе більше розпадається у міру того, як ми вживаємось в монологічну ситуацію наукової цивілізації, звикаючи до анонімної техніки інформації, у владі якої ми опинились”, — зауважив свого часу Ганс-Георг Гадамер [4, с. 328-329]. Відповідно до такого погляду, техніка унеможливорює глибину діалогу і робить недосяжним ідеал “екзистенційної комунікації” (Карл Ясперс). За Гадамером, технічне опосередкування спілкування (німецький філософ писав, зокрема, про телефонні розмови) не дозволяє “обережно вслуховуватись у готовність іншого вступити в розмову, заглибитись в неї”. Людина, що розмовляє телефоном, ніколи не знатиме досвіду, який “дозволяє людям крок за кроком занурюватись у розмову, вплутуватись у неї настільки, щоб у підсумку між співрозмовниками виникала така спільність, яку неможливо розірвати” [4, с. 322-323].

В умовах повсюдного поширення механічних комунікаторів така критика технізації видається ексцентричною. Вона нагадує не менш знамените зауваження Вальтера Беньяміна про втрату аури мистецького твору у добу його технічного репродукування [2]. У цьому контексті можемо вести мову про крах аури чи автентичності безпосередньої розмови. Проте ми не вважаємо технофобську критику цілком виправданою. До прикладу, технічно опосередковане спілкування в соціальних мережах не позбавлене власної аури, зумовленої хоча б тим, що співрозмовники сприймають один одного як текст. Така авторепрезентація обростає “електронною аурую” (можна, зрештою, вважати її ерзац-аурую), яка додає спілкуванню у соціальній мережі загадковості і власного колориту.

Ще одна загроза для автентичності діалогу полягає в однобокому і спрощеному трактуванні самого поняття “діалог”. Мартін Бубер у класичному есеї “Діалог” поділив предмет свого розгляду на три види: справжній, в якому “кожен із його учасників справді має на увазі іншого або інших у їхньому своєрідному бутті і звертається до них, намагаючись, щоб між ними встановилось живе співвіднесення”, технічний, зумовлений “лише потребою об’єктивного взаєморозуміння” і замаскований під діалог монолог, коли співрозмовники просто не бачать чи не бажають бачити один одного [3, с. 108]. У сучасному медійному дискурсі домінують два останні види, і для цього не варто шукати якихось ускладнених пояснень.

Проілюструймо цю вкрай невтішну для справжнього діалогу ситуацію на прикладі найбільш рейтинготворчого для телебачення формату — ток-шоу. Якщо навіть припустити, що автори найпопулярніших розмовних програм, які виходять в етер на каналах “Інтер”, ICTV, ТРК “Україна”, мають на меті роз’яснення спірних питань, то коло дискутантів, покликаних стати для невтаємниченої аудиторії експертами, найчастіше нівелює це зусилля. Тема українсько-російських відносин, з приводу якої висловлюється В. Жириновський, проблема української історичної спадщини ХХ сторіччя, яку коментує Д. Табачник, або будь-яке поточне питання суспільного життя, про яке говорять політики із сумнівною репутацією, неминуче закінчується скандалом. Передчуття конфлікту, сутички, коли глядачам повідомляють, що до трибун запрошено Ірину Фаріон та Олеся Бузину (програма “Велика політика з Євгенієм Кисельовим”, телеканал “Інтер”, етер від 19.03.2010), — це та зачіпка, яка має стати фундаментом формування рейтингу. Можливі виправдання на кшталт таких, як “У суперечці народжується істина”, легко спростувати зауваженнями, які висловлювали видатні західноєвропейські філософи кілька сторіч тому: “Ніщо так не затінює істини як суперечка” (Рене Декарт), “У суперечці перемагають не бійці, а сурмачі” (Девід Юм) (В українському контексті ці думки заактуалізував Сергій Кримський [9].)

Теза про користь суперечки для істини цілком вписується у закони інфотейнменту. Головні для інформаційно-аналітичної журналістики запитання “Хто? Де? Коли? Чому?” залишаються за дужками, адже пряма відповідь може бути не зовсім атракційною. Практика змістового вихолощення — це догма інфотейнменту, який беззастережно визнає примат форми [10]. Відтак, песимістична констатація Ігоря Лосева виглядає поки що безальтернативною: “Вочевидь, нас очікує “бузинізація” телепростору. Тобто таких людей, як Іван Дзюба, Мирослав Попович, Євген Сверстюк, Мирослав Маринович, Василь Овсієнко та інших ми більше не побачимо. Скрізь буде Бузина і йому подібні. А як головний опонент — Ірина Фаріон. І ні в чому, панове телеглядачі, собі не відмовляйте” [7].

Конфлікт як формат, який згідно із логікою інфотейнменту мав би бути набагато привабливішим для телеменеджерів, ніж діалог, також опиняється заручником вихолощеності. За спостереженням Володимира Кулика, який посилається також на іноземних дослідників, “виробники новин зосереджують нашу увагу на інституціях і подіях, у яких суспільний конфлікт є керованим і розв’язуваним у межах чинного ладу, відвертаючи її від глибинніших конфліктів між захисниками й супротивниками цього ладу” [6, с. 130]. Медіатизований конфлікт досить часто уникає свого корелята в реальному житті. Відірваний від

коріння, він, як і діалог, позбувається есенції: від нього залишають лише схему, в яку підставляють конкретних, часто не пов'язаних з реальним конфліктом, гравців.

Описані вище медіареалії вимагають переорієнтації акцентів у застосуванні діалогу як винятково технічного прийому організації дискусій. Для своєї повноцінної реалізації діалог має стати етосом, тобто “сукупністю моральних принципів, що набули характеру глибоких внутрішніх переконань і стали основою мислення та поведінки представників тих чи інших станів” [8]. Ми проілюструємо це розуміння діалогу на прикладі текстів відомого російського філолога і публіциста Сергія Аверинцева, творчість якого добре відома в Україні завдяки перекладам (що, до речі, геть нечасто трапляється із сучасними російськими письменниками).

Діалог — а отже толерантність, порозуміння — неможливі, коли не сформовано власної позиції, коли немає передумов. За Аверинцевим, “люди ніколи ще не були так відірвані від коріння, а тому влада ностальгії за “ґрунтом” не ставала такою ірраціональною” [1, с. 569]. Без коренів не може йтися про справжній діалог, адже у такому випадку просто відсутній фундамент для порозуміння.

Порозуміння можливе, коли ми згодні прийняти єдині правила гри. Але якщо це можливо у футболі чи іншій спортивній грі, то у випадку культурної, релігійної традиції усе набагато складніше. Адже порушення правил не настільки страшне, як їхня відсутність. Усе, зрештою, залежить від людини — наскільки серйозно вона сприймає свій культурний фундамент. Відмінності, спричинені традиціями, вірою, способом життя неможливо усунути шляхом діалогу. Уніфікація, зодноманатнення — це не його функція. Серйозне розуміння можливе тоді, коли усвідомлено неуникненність поділів. Якщо ж знову задомінує думка про те, що, наприклад, усі релігії можна звести до спільного знаменника, то за цією ідеєю може прийти і спосіб такого зведення, для якого мета — уніфікація — важливіша, аніж спосіб її досягнення.

Діалогічний етос не передбачає припинення конфліктів. Але, як зазначає С. Аверинцев, має змінитись стиль протистоянь. “Незгода людей — це дуже серйозна річ, але незгода і ворожість вельми різні поняття”. Остання часто виникає не тому, що ми вбачаємо в Іншому ворога, супротивника: вона може бути наслідком байдужості до відмінності. Цю ситуацію можна звести до такої формули: “Інший для мене не існує, а тому його можна знищити”. Усвідомлення нездоланності поділів зумовлює трагічність, трагічність вибору, адже інколи релігія може бути об'єктом вибору. Проте якщо такий вибір не супроводжує трагічність, це автоматично підважує його, робить його малозначущим і несерйозним. Саме так чимало людей без зайвих роздумів змінює по кілька разів релігійну, конфесійну чи національну приналежність.

За Аверинцевим, не може існувати ні спрощених інтерпретацій поділів, ані примітивних способів їхнього подолання: “Трагізм повинен бути трагізмом любові. Толерантність індиферентна і толерантність віри — настільки несхожі на світі речі. Де індиферентизм, там згасає трагедія, вогонь, що робить людину людиною. Але там, де ненависть, трагедія теж припиняється, перетворюючись на жорстоку мелодраму. Там теж все просто. Люди вибирають ненависть не в останню чергу тому, що вона рятує від трагедії” [1, с. 572].

С. Аверинцев застосовує для своєї аргументації переважно християнську термінологію і метафорику. “Насправді людина, яка нас ненавидить, — це дуже близька людина, із якою ми нерозривні, в одному сюжеті”, — це твердження виходить з імперативності біблійної заповіді.

Зрештою, Аверинцеву не потрібно шукати якоїсь позаконфесійної і надкультурної парадигми для порозуміння. Адже його віра, його власна християнська позиція дає йому необхідний ресурс для діалогу. Саме заповідь про любов до ближнього диктує максимум поведінки щодо Іншого. Щобільше, ця заповідь прокладає християнинові шлях не лише до діалогу з представниками інших конфесій, релігій, культур — вона допомагає йому збагнути суть його власної віри. “Інший — він же, словами Євангелій, Ближній. [...] Поза Іншим немає порятунку; християнський шлях до Бога — через Ближнього” [1, с. 455]. Далі автор цитує Йоана Богослова: “Коли хтось каже “Я люблю Бога”, а ненавидить брата свого, той не правдомовець. Бо хто не любить брата свого, якого бачить, той не може любити Бога, якого він не бачить” [1, с. 456-457].

В есеї “Ми покликані у спілкування” Аверинцев проголошує засадничі умови автентичного діалогу: “Для будь-якого спілкування, і для спілкування з Богом як найбільш глибокого зі спілкувань, егоїзм та егоцентризм однаково згубні”, а тому “основа спілкування — повага до свободи особистого буття того, з ким ми спілкуємось” [1, с. 528].

З цього можемо зробити досить прогнозований висновок: діалог як етос має стати інтегральною частиною мотивації журналістів і усіх, від кого залежить наповнення українського медіадискурсу. Це важкий, непопулярний і, можливо, навіть ризикований крок, проте саме таким є шлях будь-якого ідеалу.

1. Аверинцев С. Софія-Логос. Словник. — К.: Дух і літера, 2004.
2. Беньямін В. Мистецький твір у добу своєї технічної відтворюваності// Вибране. — Л.: Літопис, 2002. — С. 53-82.
3. Бубер М. Диалог // Два образа веры. — М.: Республика, 1995. — С. 93-125.
4. Гадамер Г.-Г. Неспособность к разговору // Всемирная философия. XX век. — Мн.: Харвест, 2004. — С. 321-331.
5. Еко У. Про пресу // І. — 2003. — Ч.30. — С.172-217.
6. Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки. — К.: Критика, 2010.
7. Лосев І. “Бузинізація” ефіру // День. — 2010. — 26 бер.
8. Лосев І. У пошуках державного ЕТОСу // День. — 2009. — 13 бер.
9. Махун С. Сергій КРИМСЬКИЙ: “У суперечці ніколи не народжується істина” // День. — 2001. — 30 бер.
10. Стойков Л. Гедонистическая функция медий: инфотейнмент и реалити-шоу // RELGA. — № 4 (149).
11. <http://www.un.org/russian/dialogue/>
12. Who killed the newspaper? // The Economist. — 2006. — Aug 24th.

DIALOGICAL ETHOS AS A MOTIVATIONAL PRIORITY OF JOURNALISTIC WORK

Andriy Melnyk

Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky str. 49, 79044, Lviv, Ukraine
E-mail: journft@franko.lviv.ua

In this article author considers concept of dialogue and its use in the media discourse. The emphasis is on misunderstanding of the dialogue and the need to interpret the dialogue as ethos aimed at achieving consensus. The value of dialogue as ethos is illustrated by the example of Russian philologist Sergey Averintsev essays.

Key words: dialogue, ethos, mass media, conflict, infotainment, Sergey Averintsev.

ДИАЛОГИЧЕСКИЙ ЭТОС КАК МОТИВАЦИОННЫЙ ПРИОРИТЕТ ЖУРНАЛИСТСКОГО ТВОРЧЕСТВА

Андрей Мельник

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупрынки, 49, 79044, Львов, Украина
E-mail: journft@franko.lviv.ua

В статье рассматривается понятие “диалог” и его использование в медиадискурсе. Акцент сделан на неправильных толкованиях диалога и на необходимости интерпретации диалога как этоса, направленного на достижение взаимопонимания. Значение диалога как этоса проиллюстрировано на примере эссеистики российского филолога Сергея Аверинцева.

Ключевые слова: диалог, этос, СМИ, конфликт, инфотейнмент, Сергей Аверинцев.

*Стаття надійшла до редколегії 05.09.2011
Прийнята до друку 26.09.2011*